

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

İxtisas: 050321– DİZAYN

Qrup: 774

BURAXILIŞ İŞİ

Mövzu: Rus xalq geyimlərinin ornamental quruluşunun təhlili

Tələbə: Hüseynova Aysel Xaqani qızı

Rəhbər: müə. Ağayeva Aytən Əliəğa qızı

Kafedra müdiri: s.ü.f.d.Məmmədova Lalə Hamlet qızı

BAKI – 2018

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Fakültə “Texnologiya və dizayn” Kafedra “Dizayn”

İxtisas: 050321– DİZAYN

Təsdiq edirəm:
Kafedra müdiri

“ 04 “ yanvar 2018

BURAXILIŞ İŞİ ÜZRƏ
TAPŞIRIQ

Qr.№ 774 Hüseynova Aysel Xaqani qızı
(soyadı, adı, atasının adı)

1.Mövzunun adı: Rus xalq geyimlərinin ornamental quruluşunun təhlili

Universitetin « 04 » yanvar 2018-ci il № 2/4/2018
əmri ilə təsdiq edilmişdir.

2.Mövzu üzrə tapşırıq: Rus xalq geyimlərinin ornamental quruluşunun təhlili

3.Hesabat – izahat yazısının məzmunu / işlənəcək sualların siyahısı /

1.Giriş 2.Geyim növləri və biçim xüsusiyyətləri 3.“Əsrlərin dərinliyindən” 4.Rus geyimin xüsusiyyətləri və təyinatı 5.Kişi və qadın kostyumunun əsası 6.Tikmə naxışlar qoruyucu rəmz kimi 7.Rus xalq geyimlərində istifadə edilən rəng, dekor və işləmələr 8.Rus kostyumunun ornamentlərində yer tutan şərti qızılı yazıları 9.Rus kostyumun modelləşmənin inkişafında əsas mərhələlər 10.Geyimin funksionallığı və xalq ənənələri

4.Qrafiki materiallar _____

5.Tapşırığın verilmə tarixi 04 yanvar 2018-ci il

6.İşin təhvil verilmə müddəti 05 iyun 2018-ci il

TƏLƏBƏ _____ A.X.Hüseynova
/imza/

RƏHBƏR _____ müə.A.Ə.Ağayeva
/imza/

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti «Texnologiya və Dizayn»e
fakültəsinin 774 qrup tələbəsi Hüseynova Aysel Xaqani qızı tərəfindən
«Rus xalq geyimlərinin ornamental quruluşunun təhlili»
mövzusunda yerinə yetirilmiş buraxılış işinin

REFERATI

Buraxılış işi giriş, 3 bölmədən, 48 səhifədən, 5 şəkildən ibarət olmaqla aşağıdakı məsələləri əhatə edir:

«**Rus xalq kostyumunun bədii və konstruktiv cəhətləri**» adlı I Bölmədə – Geyim növləri və biçim xüsusiyyətləri, “əsrələrin dərinliyindən” başlığı altında rus geyimin xüsusiyyətləri və təyinatı araşdırılmışdır.

«**Rus kostyumunun xarakteristikası**» adlı II Bölmədə – Kişi və qadın kostyumunun əsası, qoruyucu rəmz olan tikmə naxışlar, rus xalq geyimlərində istifadə edilən rəng, dekor və işləmələr və rus kostyumunun ornamentlərində yer tutan şərti qizli yazıları işıqlandırılmışdır.

«**Müasir geyim obrazlarının yaradılmasında xalq motivləri**» adlı III Bölmədə – Rus kostyumun modelləşmənin inkişafında əsas mərhələlər, geyimin funksionallığı və xalq ənənələri açıqlanmışdır.

Buraxılış işi nəticə və təkliflərlə və istifadə edilmiş ədəbiyyat ilə tamamlanır. Müasir tələblərə cavab verən buraxılış işindən moda sahəsində çalışan mütəxəssislər istifadə edə bilərlər.

MÜNDƏRİCAT

	səh.
GİRİŞ	5
Bölmə I. Rus xalq kostyumunun bədii və konstruktiv cəhətləri	
1.1. Geyim növləri və biçim xüsusiyyətləri.....	7
1.2. “Əsrlərin dərinliyindən”.....	9
1.3. Rus geyimin xüsusiyyətləri və təyinatı.....	11
Bölmə II. Rus kostyumunun xarakteristikası	
2.1. Kişi və qadın kostyumunun əsası.....	14
2.2. Tikmə naxışlar qoruyucu rəmz kimi.....	20
2.3. Rus xalq geyimlərində istifadə edilən rəng, dekor və işləmələr.....	23
2.4. Rus kostyumunun ornamentlərində yer tutan şərti gizli yazıları.....	26
Bölmə III. Müasir geyim obrazlarının yaradılmasında xalq motivləri	
3.1. Rus kostyumun modelləşmənin inkişafında əsas mərhələlər.....	33
3.2. Geyimin funksionallığı və xalq ənənələri.....	38
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	41
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	42
ƏLAVƏLƏR	43

GİRİŞ

Milli xalq kostyumu – bu, əsrlər boyu toplanmış xalq mədəniyyətinin qiymətsiz, ayrılmaz sərvətidir. Öz inkişafı prosesində uzun yol keçmiş geyim onu yaradanların tarixi və estetik baxışları ilə sıx bağlıdır. Müasir kostyum incəsənəti xalq, milli adət və ənənələrdən ayrı inkişaf edə bilməz. Ənənələrin dərin və hərtərəfli öyrənilməsi aparılmadan müasir incəsənətin istənilən hər hansı növünün və janrının mütərəqqi inkişafını təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

Milli xalq kostyumu – tək-cə mədəniyyətin parlaq və bənzəri olmayan elementi deyil, həm də dekorativ yaradıcılığın mütəlif növlərinin bir sintezidir ki, XX əsrin ortalarına qədər keçmişdə rus geyiminə xas olan biçimin, ornamentin ənənələrin, materialların və bəzəklərin istifadəsini qoruyub saxlaya bilmişdir.

Rus kostyumununun tərkibinin, biçiminin, ornamentasiya xüsusiyyətlərinin formalaşmasına coğrafi mühit və iqlim şəraiti, təsərrüfat quruluşu və istehsal qüvvələrin inkişaf səviyyəsi təsir göstərirdi. Geyimin xüsusi formalarının yaranmasına səbəb olan tarixi-sosial proseslər mühüm amillər qismində çıxış edir, yerli mədəniyyət ənənələrinin rolu da əhəmiyyətli idi.

1930-cu illərə qədər xalq kostyumu kənd əhalisinin bədii zahiri görünüşünün: rus xorovodlarının (yallıyaoxşar rus xalq oyunu, rəqsi), toy mərasimlərin, əyləncə məclislərinin (kənd cavanlarının qış gecələrində əylənmək üçün düzəldikləri qonaqlıqlar) ayrılmaz hissəsini təşkil edirdi. Bir çox alqalarda milli kostyum bu günə qədər bayram paltarları qismində qorunub saxlanılmışdır. Həmin kostyum müqəssir modelyerlər tərəfindən bədii irs kimi mənimsənilir, xalq mahnıları və rəqsləri ansambllarının yaradıcılığında yaşayır.

Bu gün heç də hər bir kəs kaftanın zipundan nə ilə fərqləndiyini, yaxud panyov, zapon yaxud qaşnikin nə olduğunu izah edə bilməz. Bizim leksikonumuzda “losin”, “kardıqan”, “top” kimi sözlər öz yerini silinməz dərəcədə xeyli möhkəmləndirdi. Zaman ötür, hər şey dəyişir. Стоит ли на это обращать внимание? Sarafanlar cins

şalvarla əvəzlənib, kurtuzun əvəzində bizim başımızı əcnəbi yazılar olan beysbolkalar bəzəyir. Geyimdə baş verən dəyişikliklər tək-cə dəbə riayət edildiyini göstərmir, həmçinin milli ənənələrin unudulmasına, dilin və xalqın özünü dərkənin dəyişməsinə gətirib çıxarır.

Bu isə o deməkdir ki, bütün digər amillərlə müqayisədə geyim rus xalqının həyatında heç də az əhəmiyyət kəsb etməmişdir.

Geyimə görə yalnız qarşılayırlar, və buna baxmayaraq həm də sarafan vasitəsilə ifadə olunur. Köynəklərin, sarafanların rəngbərəng qammasını, onların çoxqatlılığını, “ornamentliliyini” təsvir etmiş rəssamların əsərlərini seyr edərkən istər istəməz suallar yaranır ki, əvvəlki nəsillər üçün əl işi nə kimi əhəmiyyətə malik idi: bu, məzmunuz bir məşğuliyyət yaxud sirrli mənaya malik bir tamaşa, fəaliyyət idi, və ümumiyyətlə bunun mahiyyəti nədən ibarətdir.

Bu işin məqsədi rus kostyumunun hazırlanmasının və tikmə naxışlarla bəzədilməsinin tarixi-mifoloji və folklor ənənələrinin öyrənilməsindən ibarətdir.

Bölmə I. Rus xalq kostyumunun bədii və konstruktiv cəhətləri

1.1. Geyim növləri və biçim xüsusiyyətləri

Rəsmi qanunvericiliklə tərəfindən hər hansı dəyişikliklərə məruz qalmamış ənənəvi kəndli geyimi onun xüsusiyyətlərini və orijinallığını təyin edən, əsrlər ərzində işlənib hazırlanmış dayanıqlı formaları qoruyub saxlaya bilmişdir. XX əsrin əvvəlinə qədər kəndli kostyumu qədim rus kostyumunun daha tipik cizgilərini – biçimi, dekorun üsullarını, geyinilmə üsulunu və bir çox digər cəhətləri özündə cəmləşdirmişdir.

Rus kostyumu üçün sərbəst xəfif-xəfif axan xətlərə malik düz biçim səciyyəvidir. Bir sıra prinsip və keyfiyyətlərdə öz ifadəsini tapan xalq kostyumunun ənənəviliyini qeyd etmək lazımdır. Evdə toxunmuş parça materialların eni, insan fiqurasının quruluşu, məişətdəki təyinatı ilə şərtləndirilmiş səmərəli konstruksiya xalq kostyumuna xas olan cəhətdir.

Arqac yaxud əsas üzrə materialı ikiqat bükərək geyimin əsas detallarını biçirdilər. Çivlər üçün zərurətdən asılı olaraq parça materialları diaqonal üzrə bükürdülər. Düz ətlər üzrə bir-birinə tikilərək birləşdirilən geyim detalları hərəkətin sərbəstliyi məqsədilə düzbucaqlı yaxud şəp calaqlarla (poliklər, lastovitsalar) tamamlanırdı. Bu spesifik xüsusiyyətli biçimdə müəyyən arxaika iştirak edir. Səciyyəvi (tipik) cəhətlərə geyimin kifayət qədər uzun olduğunu, xüsusilə qadın köynəklərinin qollarının böyük uzunluğunu, dekorun yerləşdirilməsini, bir neçə üst-üstə geyinilən geyimlərdən ibarət olan ansamblın çoxlaylı olmasını, kostyumun ayrı-ayrı hissələrinin rənglənməsinin kontrastlı birləşməsi ilə dolğun koloriti aid edə bilərik.

Mövsümi üst qadın geyimi, bəzədilmə və bəzi hissələr çıxmaq şərtilə, kişi geyimindən əsasən az seçilirdi. Həmin geyim daha çox boyanmamış, təbii rəngli mahuddan tikilirdi. Müxtəlif regionlarda bu paltar müxtəlif adlarla tanınırdı: kaftan, armyak, svita, zipun. Xələtşəkilli biçimli geyim səciyyəvi xarakter daşıyırdı, onun

böyük yaxalığı var idi, beldə kəsik yerlərə və büküklərə malik biçim kifayət qədər geniş yayılmışdır. Üst geyim yan tikişlərdə cibli yaxud büzməli ola bilərdi.

Mövsümi paltarları qadınlar örpəklərlə geyinirdi. Qışda üst geyim qismində qoyun dərisindən, kürklərdən və qara yaud boz-qəhvəyi rəngli yarımkürkdən istifadə edirdilər. Onlar, bir qayda olaraq, xəz içəri geyinilirdi, həmçinin dərisi bayıra çevrilmiş yaxud boyanmış qaba kətanla örtülmüş geyinilirdi. Kürklərin bəzədilməsi kaftanların bəzədilməsinə çox oxşayırdı, bəzi hallarda isə kürklər başqa rəngdə olan xəzlə bəzədilirdi. Bundan əlavə, şimalda, Aşağı Volqayanı, Uralyanı ərazilərdə və Sibirdə samur tipli heyvanların dərisindən hazırlanmış geyimlər mövcud idi, onlar insanlar yola düşdükdə iri yarımçıq yaxalılıqlı, mahuddan tikilmiş iri uzun xələtşəkili geyimlər kimi hətta yarımkürk, kaftan, kürk üstünə geyinilirdi. Üst geyimin hamısı insan evdən çıxdığı təqdirdə uzun toqqa kuşaklarla qaldırılırdı.

İstənilən kəndçi kostyumu mütləq şəkildə toxunulmuş yaxud diyirlənmiş ayaqqabı ilə tamamlanırdı. Üst geyim də olduğu kimi, ayaqqabı həm kişilər, həm də qadınlar üçün, demək olar ki, eynidir və yalnız ölçü və bəzək elementləri ilə fərlənirdi.

Kostyumun kompozisiyasının həllində mühüm rolu baş örtükləri oynayırdı. Qadınların baş örtüyü də həmçinin öz forma və dekorunda arxaik əlamətləri qoruyub saxlayırdı.

1.2. “Əsrlərin dərinliyindən”

Min il bundan əvvəl insanların necə geyindiğini, qışda və yayda, gündəlik həyatlarında, bayramlarda və kədərli günlərdə hansı paltarlardan istifadə etdiklərini biz haradan bilirik? Əlbəttə, bir çox sualların cavabını, ilk növbədə, arxeologiya verir. Qədim geyim əşyalarının öyrənilməsi istiqamətində xüsusilə faydalı kişi, qadın, uşaq basdırmaları olmuşdur, onlar, slavyanların yaşadığı bütün ərazilərdə, yüzlərlə qədim tapılmış və alimlər tərəfindən tədqiq edilmişdir.

Dəfn mərasini insanı son mənzilinə zəngin, rahat və bahalı geyimdə yola salmağı tələb edirdi, həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, qadınlar və qızlar üçün bu, bir qayda olaraq, toy libası idi.

Bu cür paltarların dəmir, parlaq, şüşə elementləri – ipliklər, muncuq dənələri, düymələr – hətta bədən oda verildiyi halda belə torpağa bu və ya digər dərəcədə bütöv düşürdü. Amma müasir elm üçün xoşbəxtlikdən dəfn tonqalı həmişə təşkil edilmirdi və bir çox qəbirlərdə amuletlərin, bəzəklərin və müxtəlif “qalantereyanın” gerçək komplektləri olduğu kimi qalmışdır. Onların qədim skeletlərin sümükləri üzərində necə yerləşdiyindən asılı olaraq, alimlər qədim kostyumlarla bağlı müəyyən nəticələrə gələ bilirlər.

Uzun müddət ərzində torpaq altında qaldığından ayaqqabı formasız topalara çevrilir, parça isə, ən yaxşı halda, tünd-qəhvəyi olur. Xüsusi emal prosesinin həyata keçirilməsi lazımdır ki, torpaq altından çıxarılmış qiymətli topalar məhv olmasın. Lakin müəyyən zaman keçəndən sonra alimlərin əlində, demək olar ki, əvvəlki tufli yaxud uzunboğaz çəkmə (sapoq) olur, müasir tenikanın vasitəsilə isə parçanın hansı saplardan toxunduğunu və hansı boyaq maddəsinin həmin parça materialı üzərində qaldığını müəyyən etmək olur. Tapıntının “yaşını” da müəyyənləşdirməyə imkan verən üsullar da mövcuddur, bəzi hallarda bunu bir neçə ilə qədər dəqiqliyi ilə təyin etmək mümkündür.

Ancaq bütün bunlara baxmayaraq qey etməliyik ki, əgər bizim dövrümüzdə qədər gəlib çıxmış təsvirlər olmasaydı, yaxud bərpacıların məharəti sayəsində məbədlərin divarları üzərində qədim təsvirlərin bərpası həyata keçirilməsəydi yarımdayılmış parçanın hissələrindən bütöv kostyumu yığmaq qeyri-mümkün olardı. Əlbəttə, onların yaradıcıları, ilk növbədə, öz zamanəsinin görkəmli və adlı-sanlı adamları yaxud ümumiyyətlə mifoloji qəhrəmanları və surətləri təsvir etmişdilər, həmçinin nəzərə almaq lazımdır ki, rəsmlər və heykəllər bir çox hallarda sırf sxematik xarakter daşıyır. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, keçmişi görmək kimi bu imkanı həddindən artıq qiymətləndirmək mümkün deyil.

Belə bir şans bizi həmçinin ədəbiyyat abidələri də bəxş edir, çünki bu əsərlərdə geyimlərin kifayət qədər müfəssəl təsvirləri verilmişdir.

Və nəhayət, nənələrin sandıqlarından muzeylərin sərgi salonlarına və vitrinlərinə keçid almış köhnə xalq kostyumlarının verə biləcəkləri informasiyaya etinasızlıqla yanaşmaq qətiyyəən olmaz. Aydınır ki, burada düşünülmüş ehtiyatlılıq nümayiş etdirilməlidir, çünki əsrlər boyu xalq kostyumu yavaş-yavaş olsa da, dəyişikliklərə məruz qalırdı.

Prikamye adlanan ərazində rus əhalisinin formalaşması ilə eyni vaxtda şimal-rus və orta-rus geyim komplektlərinin yayılması baş verir, sonralar onlar kənd və şəhər mühitində uzun müddət ərzində təyinedici geyimlər qismində qalmaqda davam edirdi.

Geyim üçün parça materialı kimi evdə hazırlanan parçalar xidmət edirdi: berrəngli kətan və çətənə materialları, naxışlı kətan rəngbərəng iplikdən toxunmuş qaba parçalar və basma naxışlı parçalar, qoyun dərisindən hazırlanmış mahud.

Kənd mühitində berrəngli qalın kətanlar patava adlandırılırdı, xırda dama-dama rəngbərəng iplikdən toxunmuş qaba parçalar – sarapinoka, mahud isə - ponitoçina kimi tanınırdı.

Parçadan başqa, geyimin hazırlanması prosesində dəridən, qoyun dərisindən, əzlərdən də geniş istifadə olunurdu.

1.3.Rus geyimin xüsusiyyətləri və təyinatı

Qədim zamanlarda geyim insanın ən birinci müdafiəsi idi, paltar təkcə istidən yaxud soyuqdan, yaxışdan və küləkdən deyil, həmçinin meşədəki ağac budaqlarından, göz-nəfisdən və bəd əməllərdən, bəlalardan da qorunallı idi. Bununla yanaşı, geyim rahat, mühkəm olmalı, insanın fəaliyyət növünə uyğun gəlməli, yaxşı biçilmiş, səliqəli tikilmiş və mütləq şəkildə tikmə naxışları ilə bəzədilməli idi. Məhz bu səbəbdən geyimin hazırlanması prosesi Rusiyada müqəddəs hesab olunurdu. Belə bir mülahizələr dolaşırdı ki, sapı əyirmək yalnız qadınların işi olmalı idi, çünki əyirmə prosesinin özü məhrəm bir fəaliyyət hesab edilirdi. Təsadüfi deyil ki, slavyan əfsanələrində iki bacının Dolya və Nedolyanın adı çəkilir, onlar səmavi əyirici qızlar idi və hər bir insanın həyatının sapını əyirirdilər. Lakin Dolyanın iyindən rəvan, qızılı sap axırdı, Nedolyanın iyindən isə əyri, möhkəm olmayan sap əmələ gəlirdi. İnsanın taleyinə də buna oxşar qismət düşürdü: kiməsə uğurlu, kiməsə də ağır.

İnsanlar inanırdı ki, təbii xammaldan hazırlanmış geyim insanı qoruyur. Belə ki, pambıq və kətan saplar bəd əməllərdən və göz-nəfisdən qorunmalıdır; yun pislik artıq yaxalamış insanları dəstəkləyəcək, insanın energetikasında yaranan çatları bağlayacaq; kətan sakitləşdirəcək; gicitkən isə sağaldacaq. Xarici zərərli təsirlərdən insanı qorumaq məqsədilə parçanın rənglənməsi üçün həmçinin biki boyaq maddələri də istifadə olunurdu. Tikiş zamanı isə bütün tikiş və kəsiklər tikmə naxışlarla belə bir qaydada qorunurdu ki, insanın həyat gücünün kənara axının qarşısı alınsın. Naxışların özləri isə qoruyucu əhəmiyyətə malik idi.

Xalq geyimi təyinatına (gündəlik, bayram mərasimləri, toy məclisələri, yas mərasimləri üçün), yaş kateqoriyasına və ailə vəziyyətinə görə fərqlənirdi. Fərləndirici nişanlar qismində daha çox geyimin biçimi və görünüşü deyil, onun rəngarəngliyi, dekorun (tikmə və toxunma naxışlarının) miqdarı, ipək, qızılı və gümüşü sapların istifadəsi çıxış edirdi. Qırmızı rəngli parçadan tikilmiş geyim ən yaraşlıq

hesab olunurdu. “Qırmızı” və “gözəl” anlayışları xalq təsəvvüründə eyni mənə daşıyırdı.

Geyimin hamısı əlamət və “danışan” xarakterə malik idi və öz sahibi barədə söz işlətmədən məlumat verə bilirdi: onun kim olduğunu, haradan gəldiyini və hansı səbəbdən məhz bu paltarı geyindiği haqqında informasiya çatdırırdı. Geyimə görə insanın cindi asanlıqla müəyyən edilirdi. Sarafanların uzun və enli (zınqırovşəkili) ətəkləri stresslərin uğurla aradan qaldırılması, daim yaxşı əhval-ruhiyyədə olması, uzunömürlülüüyü üçün lazımi enerjini toplamağa kömək edirdi və uşaqları qarnından gəzdirmək üçün əlavə güc verirdi.

Geyimə görə insanın yaşını müəyyən etmək olurdu. İndiyə qədər uşaq, yeniyetmə, yetkin yaşlı və yaşlı insanlar üçün geyimin təsnifatı qüvvədə qalmışdır. Hər bir yaşda özünə məsus biçim, geyim çeşidi, naxışlar və rənglər yer alırdı. Belə ki, kiçik uşaqlarda və ahıl insanlarda (tikmə naxışların ornamenti) bir-iki rəngdən ibarət olurdu, ancaq uşaqlarda onlar həyatsebər, parlaq idi, qocalarda isə - rahat (bayramlarda üstünlük verilən qırmızı rəng istisna təşkil edirdi). Ən zəngin və sevincli geyim – gənclərdə və yetkin yaşlı insanlarda idi, müxtəlif naxışlarla daha zəngin toy geyimi və ilk övladını gözləyən gənc həyat yoldaşının paltarı idi.

Həmçinin geyimə görə insanın ictimai mövqeyi asanlıqla təyin edilirdi. Adlı-sanlı və tanınmış adamların geyimi parçanın zərif bəzədilməsi, qiymətli bəzək əşyaları və elementləri, xüsusilə parlaq naxışları və böyük uzunluğu ilə seçilirdi. Hərbi geyimi xüsusi biçim və perunitsaların çoxlu sayda olması, günəş və hərbi fərqləndirici nişanların mövcudluğu səbəbindən başqa heç bir digər geyimlə dəyişik salmaq mümkün deyildi. Kəndlilərin geyimi onunla fərqlənirdi ki, həmin paltar biçimə görə sadə, lakin bir o qədər də keyfiyyətli və möhkəm deyildi, məhsuldarlıq, torpaq, günəş, təbiət ünsürlərinin nişanları ilə bolluc bəzədilirdi. Bayram və mərasim paltarında slavyan tanrıların təsvirləri tikilirdi ki, inanclara görə bütün bunlar məhsuldarlığa və xoşbəxtliyə səbəb olurdu.

Keçmiş zamanlarda geyimdə tikilmiş naxışlar həmçinin insanın hansı xalqa mənsub olmasını, hansı nəsilə aid olduğunu, hansı diyarlarda yaşadığını, ailəli olub-olmadığını, neçə övlada sahib olduğunu və s. bildirə bilərdi.

Uzun müddət ərzində Rusiyada “naxışların oxuması” kimi mərasim bayramı mövcud olmuşdur. Həmin bayrama “gəlin axtaran” gənclər yığışdı. Qızlar özlərinin ən yaxşı, xüsusilə hazırlanmış paltarları geyinirdi. Gənc oğlanlar isə bilici qadının müşayiəti ilə gəlirdi ki, o da qızların geyimlərindəki naxışların mənasını onlara izah edirdi. Bu izahlar gəlin-tikməçini seçməyə, naxışlardan qızın bu addımla bağlı razılığını oumağa və gələcək ər-arvadın astroloji uyğunluğunu əlaqələndirməyə kömək edirdi.

Beləliklə, şagdaş dövrümüzlə müqayisədə əvvəllər rus insanın həyatında geyim böyük rol oynayır ki, bu da bizim üçün rus məişətinin və ənənələrin xüsusiyyət təşkil edən kitabı, ensiklopediyasıdır.

Bölmə II. Rus kostyumunun xarakteristikası

2.1. Kişi və qadın kostyumunun əsası

XII-XIII əsrlərdən başlayaraq tarixi inkişafın şəraiti rus kostyumunun şimal və cənub formalarına bölünməsinə təyin etmişdir. Cənub rus kostyumu (Ryazan, Tula, Tambov, Voronej, Penza, Oryol, Kursk, Kaluqa və başqa şəhərlər) geyimin formaları baxımından daha müxtəlifdir. Köçəri tayfaların çoxsaylı həmlələri səbəbindən sakinlərin dəfələrlə köçmələri, daha sonra Mpskva dövlətinin yaranması dövründə qonşu xalqların (ukraynalıların, belorusların, Volqayanı ərazilərdə yaşayan türk xalqlarının) təsiri geyim formalarının tez-tez dəyişməsinə və onun növ müxtəlifliyini şərtləndirmişdir.

Şimal vilayətlərdə (Voloqda, Arxangelsk, böyük Ustyuyq, Novqorod, Vladimir və başqa şəhərlərdə) intensiv urətdə bədii sənətlər inkişaf edir, xarici ticarət çiçəklənirdi. XVIII əsrdən başlayaraq Rusiyanın şimal bölgələri inkişaf edən sənaye mərkəzlərindən kənar qalmışdır və bu səbəbdən xalq məişətinin və mədəniyyətin bütvlüyünü qoruyub saxlaya bilmişdir. Şimalın rus kostyumu yadelli təsirlərə məruz qalmadığı üçün o, milli cəhətləri daha dərinə əks etdirir. Bu kostyumun xüsusiyyətlərində daha müfəssəl formada dayanaq.

Kişi kostyumu çox da hündür olmayan dik yaxalıqlı yaxud ümumiyyətlə yaxalıqsız (qoloşeyka) köynəklərdən və kətandan hazırlanmış bir o qədər də enli olmayan şalvardan yaxud kraşeninadan, onları həm də “portlar” adlandırırdılar, ibarət olmuşdur

“Portlar” sözünün özü ilkin olaraq “portno” özündən əmələ gəlmişdir – nə zamansa belə dar kobud kətan parça adlandırılırdı ki, bu materialdan kədlilərin fəhlə köynəkləri tikilirdi.

Portlar – uzun olmayan (dizlərə qədər yaxud bir az daha aşağı), insez, kəsik yerləri olmayan şalvardır, onu yalnız kişilər geyinirdi. Portlar bəldə yaxud ombalarda qaşnik – düyünlənən qaytan saxlayırdı. Bu qaytanın adına uyğun bəzən portlar da

qaşam adlandırılırdı. Şalvarın aşağı hissəsi (koloşlar, paqolenkilər) müasir şalvarda olduğu kimi sallanmırdı, baldırda onuçamlar vasitəsilə bərkidilirdi ki, onlarla dizlərə qədər ayaqları sarıyırdılar. Əgər sapoq geyinmək lazım gəlirdisə, o zaman koloşlar sapoqların boğazına salırdılar.

Portlar yalnız kətandan tikilmirdi: imkanlı insanlar qışda mahuddan hazırlanmış, yayda isə taftadantaftadan yaxud başqa yüngül ipək parçadan hazırlayırdılar. Knyazlar, boyarlar zərxdən yaxud ağır ipək parça materiallardan tikilmiş portlara üstünlük verirdilər.

Çox güman ki, Qızıl Orda zamanlarında portları şalvar adlandırmağa başlamışdılar: Rusiyada portları alt geyim əşyalarına aid edirdilər, türk mənşəli “işton” (“ştanı”, yəni şalvar) sözü isə “iş” (“iç”) – daxili və “ton” (“don”) – geyim sözlərindən əmələ gəlmişdir, yəni mənə baxımından alt geyim anlamını verirdi. “Portlar” sözü ilə bağlı xatırlamalar çağdaş zəmanəmizdə yalnız “portnoy” (dərzi) sözündə qalmışdır ki, bu sözün ilkin mənasını çətin ki, çox adam tapa bilsin.

Rusiyanın cənub-şərqində köynəklər portlara salınırdı, digər ərazilərdə isə, köynəklər düz üstdən geyinirdilər.

Alqda belə bir deyim var: “Öz köynəyin bədənə daha yaxındır”. Həqiqətən də, köynək insan üçün əsas qoruyucu qismində çıxış edirdi, onu satmaq, yaxud daha pis – alkoqollu içkiyə dəyişmək – müqəddəs bir dəyərə qəsd etmək, xoşbəxtliyi itirmək kimi qiymətləndirilirdi. “O, özünün yeganə köynəyindən də keçməyə hazırdır” deyimi də bunu nəzərdə tuturdu ki, insan təkəcə öz yeganə geyimini vermir, hətta onu müdafiə edən qoruyucunu qurban verməyə hazırdır.

Bütpərəstlik Rusiyanın köynəyi tunikşəkilli idi, onun uzun və düz qolları (bəzən ovucları da gizlədirdi), düz kəsik yeri, yəni sinənin ortasında, yaxud boğazlıqdan sol tərəfə qıyqac kəsiyi var idi. Köynəyin uzunluğu insanın malik olduğu ictimai mövqedən və fəaliyyət növündən birbaşa asılı idi. Kəndlilər uzunluğu dizdən bir qədər yuxarı yaxud ombaların ortasına qədər olan köynəklər geyirdi ki, işləmək asan olsun.

Köynəyin daha qədim tipi – qoloşeyka: yaxalıqsız, boğazlığı kəsiyi boyunla bədənin birləşən yerin təbii xəttinə uyğun idi. Daha sonra hündür dik yaxalıqlı köynəklər də meydana gəlmişdir ki, onlar bir yaxud bir neçə düymələrlə düymələnirdi. XV əsrdə yanyaxa köynəklər tikməyə başlamışdılar.

Kişi köynəkləri evdə toxunmuş kətan parçadan tikirdilər. Bu material liflərin təbii rəngini saxlayırdı və bu səbəbdən belə köynəklər mütləq şəkildə ornamentlərlə bəzədilirdi. Sehrli mənaya malik tikmə yaxud toxuma naxışları nəsildən-nəsilə ötürülürdü.

Təbii rəngli qalın kətan materialından başqa köynək qırmızı, tünd qırmızı yaxud xırda dama-dama və zolaqlı parçadan tikilə bilirdi.

Köynəyin biçiminin xüsusiyyətləri təkcə tunikşəkilli formadan ibarət deyildi, həm də onunla bağlı idi ki, astar tərəfdən köynəklərə çiyinlərdən başlayaraq yarımtoqqaya qədər yarım astar tikilirdi. Yarım astar üçün kətan parçanı götürərək onu belə bir qaydada biçirdilər ki, astar parça qabaq və arxa tərəfdən daha çox üçbucaqlı çıxıntı ilə enirdi. Parçalar – köynək və astar – arasında hava bədənin istiliyini saxlayırdı, özü də çiyinləri, sinəni və kürəyi soyuq havadan möhkəm qoruyurdu ki, bədənin məhz bu hissələri soyuqdəymə baxımından daha zəif yerlər hesab olunur. Bərk isti və bürkü havada, yaxud intensiv fiziki iş zamanı isə yarım astarın kətanı təri özünə çəkirdi və bədən soyuqlamırdı. Yarım astarın konstruksiyası qolların hərəkətinə mane olmurdu və istifadə prosesində köynəyi olduqca rahat və əlverişli edirdi

Köynəyin ayrılmaz elementi yaxalıq idi, bu, geyimin xüsusilə “sehrli vacib” detallı kimi dəyərləndirilir və qoruyucu tikmə naxışlarla müşayiət olunurdu. Yaxalığı biçəndə, kəsilmiş parça tikəsini mütləq şəkildə gələcək geyimin içərisindən keçirirdilər: “daxilə” hərəkət həyat gücünün qorunub saxlanması, toplanılması demək idi, “bayıra” hərəkət isə zərər, itki anlamına gəlirdi. Sonuncudan bütün imkanlar daxilində qaçmaq çalışırdılar ki, insan bədbəxtliyə düşər olmasın. Yaxalığı tuncdan, misdən, taxtadan yaud sümükdən hazırlanmış düyməyə düymələyirdilər.

Toqqanın da mühüm funksiyası var idi. Rusiyada köynəkləri qurşaqlanmış şəkildə geyinmək adəti var idi. Çağdaş zəmanəmizə qədər “qurşağını açmaq” kimi ifadə gəlib çıxmışdır ki, bunun mənası qudurmaq, həyasızlaşmaq, azğınlaşmaq, əl-qol açmaq (mənfə mənada) kimi izah edilməlidir. Bu ifadənin mənşəyi məhz toqqanı geyinmək ənənəsindən irəli gəlir, qədimdə toqqanı itirmək – öz taleyini dəyişmək kimi dəyərləndirilirdi. Toqqa yaxud parçanın qırağı (haşiyəsi, kənarı) burulmuş, girdə yaxud toxunmuş ola bilirdi. Qurşalanaraq, kişilər köynəyi belə bir formada dartırdılar ki, zəruri xırda əşyalar üçün torba əmələ gəlsin.

Baş örtüyü kişi kostyumunu bitirirdi və bu, sosial statusun göstəricisi idi. Baş örtüyü nə qədər hündür olurdusa, onun sahibi bir o qədər də yüksək ictimai mövqedə qərarlaşırdı. Təsadüfi deyil ki, Rusiyada “Senkaya görə papaq, Fomaya görə qalpaq” deyirdilər.

Qalpaq Rusiyada baş örtüyünün ən qədim formalarından biridir. Kasıb əhali arasında keçədən yaxud mahuddan hazırlanmış qalpaqlar üstünlük təşkil edirdi, qışda isə - ucuz xəzdən yaxud qoyun dərisindən düzəldilmiş dar haşiyəli qalmaqlar. Kəndlilər qalpaqları düymələr və kiçik toqqalarla bəzəyirdilər. Daha imkanlı adamlar isə bahalı parçalardan tikilmiş papaqlardan istifadə edir və onları daşlar yaxud tikmə naxışlarla bəzəyirdilər.

Qadın kostyumu Rusiyanın şimal və cənubi vilayətlərdə ayrı-ayr detallarla, bəzək elementlərin yerləşməsi ilə fərqlənirdi. Əsas fərqləndirici cəhət isə bundan ibarət idi ki, şimal kostyumunda sarafan, cənub kostyumunda isə panyova (evdə toxunan dama-dama parça və bu parçadan tikilmiş tuman) üstünlük təşkil edirdi. Qadın xalq kostyumunun əsas hissələri köynək, sarafan, panyova, önlük yaxud pərdə, döşlük, şuşpan (enli kaftan şəklində qədim rus kəndli paltarı) hesab olunurdu.

Sərt köynək, kişi köynəyi də olduğu kimi, düz biçimli idi, onun uzun qolları var idi, lakin qadın köynəyi daha nazik kətan parçasından tikilirdi. O, həmçinin uzunluğu ilə fərqlənirdi, uzuluq baldırların ortasına yaxud topuğa, yəni döşəməyə qədər çatırdı (“podol” (ətək) sözü də məhz buradan əmələ gəlmişdir). Bəzən iş zamanı qadınlar

köynəkləri dizə qədər çəkirdilər, ancaq bundan yuxarı yox. İnsanlar arasına bir köynəkdə 12 yaşa qədər qızlar çıxı bilirdilər, onu toqqa yaxud önlüklə sarıyırdılar. Qalanlar isə köynəyin üstünə sarafan yaxud ponyova geyinirdilər.

Kişi köynəkləri ilə müqayisədə qadın köynəklərində naxışlar daha zəngin idi, burada məhsuldarlıq nişanları (məsələn, Makoşun fiqorası), eləcə də torpağın və suyun qadın ünsürləri təsvir olunurdu.

Zaman keçdikcə alt köynəklər də seçilməyə başladı – onlar daha nazik kətandan tikilirdi, üst köynəklər isə daha qalın parçadan hazırlanırdı ki, bunu biz bu gün də müşahidə edə bilərik.

Qızların on iki yaşı təsadüfən qeyd edilmirdi. Belə ki, 12 yaşdan sonra yetkinlik dövrü ərəfəsində ad günü yaxud bayramda qızlar üçün “ponyovaya tullanmaq” mərasimi keçirilirdi. Ponyova geyinmiş qıza elçi göndərmək icazə verilirdi. Rusiyanın şimal vilayətlərində ponyovanın əvəzinə qıza qızlıq sarafanı geyindirə bilərdilər. Ərdə olan qadının istifadə etdiyi sarafandan o, rənglərin daha parlaqlığı və biçimin daha sadə olması ilə fərqlənirdi. Yeniyetmə qızlar tsarafanı toxunmuş rəngli kuşakla (qurşaqla) qurşaqlayırdılar, daha böyük qızlar isə qırmızı, moruq rəngli, yaşıl daha nadir hallarda isə göy rəngli nazik ipək parçadan toxunmuş kuşakdan istifadə edirdilər. Qızlar fartuka daha çox üstünlük verirdilər, onu aradan bel xətti üzərində mutozkalarla (saplardan düzəldilmiş kəndirlərlə) bağlayırdılar.

Sarafan – sırf rus hadisəsidir, ancaq sözün özü fars dilində işlədilən “serapay” – möhtərəm geyim – sözündən irəli gəlir. İlk əvvəl Rusiyada sarafan sözü kişi geyimi mənasında istifadə olunurdu, daha sonra isə bu termin qolsuz, qol yerləri və toqqalı qadın geyiminə keçmişdir. Müxtəlif biçimlərdə və müxtəlif adlarla sarafan rus xalqında məişətdə istifadə olunmuşda davam edirdi.

Başqa cürə sarafanı asma qayıışı olan yündür yubkanın bir növü kimi təsəvvür etmək olar. Biçimə görə saqrafanlar təmtəraqlı, ikicərgəli, bağlı, açıq, düz, çivşəkili, büzməli, hamar, lifli, lifsiz və s. ola bilirdi.

Tikildiyi parça növünə görə sarafanlar kətanlı, aşılanmış, boyanmış qaba kətandan tikilmiş, rəngərəng iplikdən toxunmuş, qumaşdan tikilmiş, çitdən tikilmiş, stamednik, mahuddan tikilmiş və s. ola bilirdi. Kətan yaxud çit parçadan gündəlik sarafanlar tikilirdi, onları sadə tikmə naxışlar yaxud tesma ilə bəzəyirdilər. Bayram mərasimləri üçün nəzərdə tutulmuş kətanları isə zəngin, mürəkkəb tikmə naxışları, mirvari (qızlar üçün) və bahalı daşlarla (qadınlar üçün), eləcə də əllə çəkilmiş naxışlarla bəzəyirdilər.

Bayram sarafanları çox qayğı ilə istifadə olunurdu, onları taxta sandıqlarında yaxud cökə ağacından düzəldilmiş qutularda saxlayırdılar. Sarafanı bükməzdən əvvəl onu tərs üzə çevrilib və döşəmə üzərinə ön tərəfi aşağıya doğru qoyurdular. Bundan sonra orta hissədən xərda büküklərə yığıb uzunluğu üzrə əyir və məxsusi bu məqsədlə kənarlarda tikilmiş tesimalarla bağlayırdılar. Sonda kətan parmaya büküb sandığa qoyurdular. Bayram sarafanları (xüsusilə toy mərasimləri üçün nəzərdə tutulmuş) - əsl incəsənət əsəridir, onlar nəsildən-nəsilə ötürülürdü.

Ən dekorativ və zəngin bəzədilmiş həm şimal, həm də cənub kostyumunun hissəsi önlük, zapan yaxud pərdə idi, onun vasitəsilə qadın fiqurası qabaq tərəfdən örtülürdü. Önlü adətən qalın kətan parçadan tikilir və onun üzərində tikmə naxışlar, toxuma naxışlar, rəngli bəzək haşiyələri, ipək naxışlı lentlər vasitəsilə ornamentlər yaradılırdı. Önlüyün kənarı ağ yaxud rəngli krujevalar, ipək yaxud yun saplardan düzəldilmiş saçaqlar, müxtəlif eni olan büzmələrlə tərtib edirdilər.

2.2. Tikmə naxışlar qoruyucu rəmz kimi

Tikmə naxışlar – xalq incəsənətinin, əl işinin daha geniş yayılmış növlərindən biridir. Onun meydana gəlməsi öldürülmüş mamontun dərisinin bərkidilməsi zamanı ibtidai insanlar tərəfindən düzəldilmiş ilk sırıqarasının yaranması ilə bağlıdır. Əlbəttə, ilk əvvəl, bir zərurət olaraq, tikmə yaranmışdır. Zaman keçdikcə tikmə naxışlar geyim və digər əşyalarının tikilişinə bir əlavə kimi əmələ gəlmişdir. Bu həmçinin onunla öz təsdiqini tapır ki, hətta heyvan dərisindən geyim kimi istifadə etmiş qədim insan belə tonqalın qabağında isinir, yaşamaq üçün özünə dəyələr qazır, ev məişətində istifadə etdiyi məişət əşyalarını ornamentlərlə bəzədirdi. Qədim dövrlərdə yaşamış insanların saxsı qablarında, əmək alətlərində ən sadə naxışları – nöqtələri, düz və dalğayabənzər xətləri, rombları görmək mümkündür. O zamanlarda tikmə naxışların hazırlanmasında istifadə olunan alətlər qismində daş bizi, sümük, bürünc, polad və qızıl suyuna verilmiş iynələr çıxış edirdi. Çağdaş dövrümüzə qədər gəlib çıxmış ən qədi tikmə naxışlı ornamentlər bizim eradan əvvəl V-VI əsrlərə aiddir.

“Ornament” sözü rus mənşəli deyil. O, latın dilində “ornamentum” sözündən əmələ gəlir ki, bu da “bəzək” anlamını verir, yəni hər hansı əşyanın bədii və estetik keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə onun üzərinə ornamentin yerləşdirilməsi deməkdir. Əcnəbi “ornament” sözü rus dilində “uzor” (“naxış”) sözü ilə əvəz olunur.

Rus xalq kostyumunun naxışları təkcə bəzək kimi deyil, həm də təbiətin şəer qüvvələrindən qoruyucu rəmz kimi istifadə olunurdu. Rus naxışlarını təşkil edən elementlər olduqca qədim mənşəlidir və bilavasitə büt-pərəst tanrılara rus əjdadları tərəfindən ehtiram etməsi ilə bağlıdır. Xeyir qüvvələri təcəssüm etdirən güvvələr vicdanlı, xeyirxah insanları bəd qüvvələrdən qorumalı idi. Bu məqsədlə geyim əşyaları üzərində tikmə naxışlar yer alırdı.

Əşyalar üzərində tikilmiş yaxud çəkilmiş şəerti işarələr hər zaman tanrılara və digər xeyirxah qüvvələrə xatırlamalı idi ki, olar vaxtlı-vaxtında bəd qüvvələri uzaqlaşdırmalı və onlara insana hər hansı xəter yaxud ölümcül bəla yetirməyə imkan

verməməlidir. Bəd qüvvələri müxtəlif ovsunlu tilsim və cadularla insanlardan ən başlıca dəyərləri ala bilirdilər ki, onlar olmadan insan yaşamaq iqtidarında deyildi.

Belə əsas dəyərlər qismində rus əjdadları insanın başını, qollarını, ürəyini və ayaqlarını hesab edirdilər. Onları ilk növbədən bəlalardan qorumaq lazım idi və, deməli, rəmzi qoruyucu əlamətlər əhz onlara daha yaxın yerlərdə olmalı idi. İnsanın boyunu jerelok – köynəyn yaxalığı dövrələyirdi. Qoruyucu rəmlər də məhz onun üzərində yerləşdirilmişdi. Beləliklə, boyun ətrafında xəyali bir hasar əmələ gətirilirdi ki, şər qüvvələr onu harıb başa heç vaxt çata bilməzdi və baş etibarlı şəkildə qorunmuş olurdu. Başdan sonra ürək haqqında da düşünürdülər. Jerelokdan sol tərəfdə yuxarıdan aşağı ürək istiqamətində qıyqac dar cığırla köynəyin qoltuğu – planka düşürdü. Onun üzərində də müxtəlif rəmlər tikmə naxışlar vasitəsilə yaradılırdı. Tanrı öz rəmzini gördükdə mütləq ürəyi qorunmalı idi. İnsan yer üzündə ona ayrılmış müddəti yaşaya bilməsi üçün işləməli, qida əldə etməli idi, bunu isə əllərin vasitəsilə həyata keçirə bilərdi. Məhz bu səbəbdən əllər, baş və ürək də olduğu kimi, qoruyucu rəmlər vasitəsilə müdafiə olunurdu ki, həmin rəmlər köynəyin qollarının ucları üzrə dar zolaqlar boyunca yerləşdirilirdi. Ayaqlar bədəni yer üzərində daşıyırdı, ona yer məkanını rəf etməkdə köməklik göstərirdi. Ayaqlar da tanrılar tərəfindən qorunmalı idi. Bu məqsədlə köynəyin ətəyinin enli zolağında müvafiq rəmlər və nişanələr yerləşdirilirdi. Və, ən nəhayət, kürək – insan bədəninin ən zəif yeri, məhz bu səbəbdən tikmə naxışlar tez-tez hallarda daha çox gyimlərin arxa tərəfindən tikilirdi. Həmin səbəbdən də tikmə naxışları digər geyimlə örtü bilərdilər: onun görünməməsi əhəmiyyətli deyildi, əhəmiyyətli olanı bu idi ki, həmin tikmə naxışlar lazımı yerdə olmaqla geyim sahibini bəd qüvvələrdən qoruya bilirdi. Ornamentdə müxtəlif rəmlər, yazılar və nişanlar gizlədilirdi, onları tikməçi qadınlar köynəyin hər bir sahibi üçün fərdi qaydada seçirdi ki, həmin köynək öz sahibini təkcə soyuqdan ddeyil, həm də şər qüvvələrdən və bütün pisləklərdən qoruya bilsin. Beləliklə, qadın, xüsusilə də kişi köynəyi özü əsas və dəyərli qoruyucu qüvvəyə çevrilmiş olurdu. Bunun təsdiqini biz “Möcüzəli köynək” rus alq nağılında tapırıq.

İvan – tacirin oğlu, hədiyyə kimi bir köynək alır. Onu “əgər geyinsən, sənə heç kim qalib gəlməz”. Beləliklə, İvan Alovlu Əjdahaya qalib gəlir; köynəkdən məhrum olaraq isə, məhv olur. Və yalnız qardaşların köməyi, eləcə də qaytarılmış möcüzəli köynək qəhrəmana həyata qayıtmağa və əvvəlki gücünü əldə etməyə imkan verir.

Tikmə lərin naxışları günəş və səma kutlu ilə əlaqələndirilirdi, onlar “ilahi təsvirlərə”, nişan-rəmzlərə çevrilirdi. Nəticə etibarilə, tikmə naxışlar haqqında deyə bilərik ki, onlar dünyanın və təbiətin xalq dərkinə, başqalarından fərqli olan və xüsusiyyət təşkil edən xalq poetik mifologiyasını özündə ehtiva edir.

Qeyd etmək vacibdir ki, ornament yaruslu bölgünü nəzərdə tuturdu. Ətək – birinci yarus, o, torpağa daha yaxındır. Onun üzərində romb- və nöqtəşəkilli yaxud xaçşəkilli kompozisiyalar (məhsuldarlıq, əkinçilik, od rəmzləri) tikilirdi. Baş örtüklərin tikmə naxışlarında isə əksinə, solyar əlamətlər, quşların təsvirləri üstünlük təşkil edirdi. Belə kompozisiya vasitəsilə kostyum Dünya ağacına bənzədilir.

Beləliklə, ornament qrafik simvollarla sehrli məna gozlədən şərti gizli yazılar kimidir. O, geyimin biçimindən və konstruksiyasından fərqli olaraq, son dərəcə konservativdir, ənənəvi mədəniyyətin törəməsi və məxsusluğu qismində çıxış etməklə dəyişikliklərə bir o qədər də meyilli deyil. Öz dərin kökləri ilə arxaik zəmanəyə qədər gedib çıxır və dünya haqqında mifoloji təsəvvürlərin saxlayanı və mühafizəçisidir. Zaman keçdikcə tikmə naxışlı ornamentləri qoruyucu əhəmiyyəti unudulmuşdur, lakin qədim adət və ənənələrinə öz sadıqlığı ilə seçilən kəndli qadınlar öz geyiminə qədim naxışları vurmaqda davam edirdi.

2.3. Rus xalq geyimlərində istifadə edilən rəng, dekor və işləmələr

Rəng – bu, insanın hisslərinin ifadə olunmasının xüsusi üsuludur. Xalq geyimində aparıcı rəng çalarları qismində ağ, qırmızı və göy rəngləri göstərmək mümkündür. Qırmızı rəng rus xalqının ən sevimli tənqi olmuşdur. Ən gözəl və yaraşlıq geyim qırmızı parçadan tikilmiş paltar (sarafanlar, ponyovlar), qırmızı aplarla yaradılan tikmə naxışlar hesab olunurdu. Qırmızı rəngin müxtəlif çalarları və intensivliyi olduqca incə bir harmoniya əmələ gətirir. Qara rəng, bir qayda olaraq, əsas rəng çalarların zənginləşdirilməsi və ahəngliyinin gücləndirilməsi məqsədilə istifadə olunurdu, amma, buna baxmayaraq, bir sıra hallarda qara əsas rəng qismində çıxış edə bilir.

Xalq kostyumunun dekorativ libası özündə digər parlaq çalarları, yaşıl, göy, narıncı, sarı kimi daha çox kontrast (ziddiyyətli) əngləri də ehtiva edə bilər. Xalq geyiminin ümumi koloristik həlli müxtəlif rəng çalarlarının hissələrinin proporsiyasından, tikmə naxışların xarakterindən, ornamentasiya və fonun sahələrinin nisbətlərindən asılıdır.

Bəzək və işləmələr. Geyimin bəzədilməsi üç üsul vasitəsilə ytinə yetirilirdi: keyfiyyət, tikmə naxışlar, müxtəlif materialların – krujevaların, tesmanın və bu kimi digər elementlərin üstdən tikilişi ilə. Naxış əsasın saplarının üstünü örtən arqac sapı ilə formalaşdırılırdı. Ornamentin elementləri fonun işıq zolaqları ilə növbə ilə bir-birini əvəz edirdi. Toxunma naxışı əsas etibarilə qolların, köynəklərin aşağı hissəsinin, önlüklərin hazırlanması üçün istifadə olunurdu. Bir çox hallarda naxışlı zolaqlar tikmə naxışları ilə məharətcəsinə tamamlanırdı və nəticədə son dərəcə gözəl dekor əldə olunurdu. Xalq geyiminin tikmə naxışları tətbiq edilən texniki üsulların və metodların böyük zənginliyi və müxtəlifliyi ilə seçilirdi. Tikmələr üçün xüsusi saplardan istifadə olunurdu ki, onların burulması digər sapların burulma tərzindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənirdi. Belə sapları kətan yaud yun liflərdən hazırlayırdı və təbii boyaq maddələri ilə rəngləyirdilər.

Tikmə naxışların istifadə olunması məqsədilə əksər hallarda tikmə texnikasının eyni zamanda bir neçə növləri tətbiq olunurdu. Tikmə naxışların hazırlanmasında istifadə olunan tikmə üsullarının bütün müxtəlifliyi ilə yanaşı geyim üzərində xalq tikmə naxışları bədii niyyətin və texniki icrasının inanılmaz ahəngliyi ilə seçilirdi. Bir qayda olaraq, geyimin ornamentasiyasında bəzədilmənin bütün üsulları bir araya gətirilirdi: tikmə və toxuma üsulu ilə yaradılan naxışlar lentlərdən, pozumentdən və tesmadan olan üstədən tikmələrlə tamamlanırdı. Onların hamısı bir-birilə harmoniya təşkil edirdi.

Beləliklə, XII-XIX əsrləri əhatə edən dövrün kostyumu üçün səciyyəvi olan daha ümumi xüsusiyyətlərə aşağıdakıları aid edə bilərik:

a) məmulatların və qolların statik, düz, aşağıya doğru genişlənən siluet, bir qayda olaraq aşağıya doğru artan ağırlıq və irilik ayaqqabı ilə vurğulanır – qalın onuqlara malik toxunmuş çarıqları, böyük sapoqları və ağır potları ilə (bəzən yeddi-səkkiz qalın yun uzunboğaz corab üzərinə geyinilən tuflilər);

b) detallarda, işlənmələrdə və əlavələrdə girdə xətlərin ritmi ilə simmetrik kompozisiyaların üstünlük təşkil etməsi;

c) evdə toxunulmuş, daha sonra isə fabrik istehsalı olan parçanın istifadə olunması, tikmə naxışlar, krujevalar, tikilmələr, xəz və başqa rəngdə olan parça ilə işlənmələrin yaradılması; kontrast rənglərin istifadəsi hesabına kostyumun dinamik formasının əmələ gətirilməsi;

d) kostyumun kompozisiyasının həllində baş örtüyünün böyük əhəmiyyətə malik olması.

Bütün bu cəhətlərin rəssam modelyer üçün böyük əhəmiyyəti vardır, onlar yaradıcılıqda əldə rəhbər tutulacaq prinsipləri təşkil edir. Xalq kostyumunun bəzi xüsusiyyətlərinə diqqət yetirmək lazımdır.

Söhbət kostyumun forma və biçimindən, siluetin xətlərindən, konstruktiv xətlərdən gedir ki, onlar tək-cə səmərəlilik nöqtəyi-nəzərdən deyil, həm də gözəllik baxımından böyük maraq kəsb edir. Bura, həmçinin, xalq geyiminin müxəlləfatı,

rəng, naxışın texnikası, materialın duyumu və bu kimi digər məqamlar aiddir. Xalq kostyumunun məhz bu cəhətləri “xalq motivləri” anlayışının mahiyyətini təşkil edir. Xalq motivləri – bu, əşyaların yaradılmasının müasir incəsənət sahəsində xalq ənənələrinin istiqamətinin dəyişməsidir.

2.4. Rus kostyumunun ornamentlərində yer tutuan şərti gizli yazıları

Tikmə naxışlar – təkcə kostyumun deyil, həm də ümumiyyətlə parçanın bəzədilməsinin ən qədim üsullarından biridir. Qədim zamanlarda “tikmək” sözü “tikməçilik” mənasını daşıyırdı və bunu hər bir qadın bacarmalı idi. Təsadüfi deyil ki, “Şahzadə-qurbağa” nağlında çar ilk əvvəl gəlinlərin çörək bişirmək və tikməçiliklə məşğul olmaq bacarığını yoxlayır və yalnız bundan sonra böyük ziyafətə dəvət edir. Dörd-yeddi yaşından başlayaraq qızlar özlərinə cehiz hazırlamağa başlayır və geyimlərini özləri cidd-cəhdlə bəzəyirdilər. Gənc qızın – tikməçinin şöhrəti ona xoşbəxt izdivac və ailə əmin-amanlığı təmin edirdi.

Kənt kostyumunun tikmə naxışları təkcə parlaq və yaraşlıq deyil, həm də olduqca müxtəlifdir: burada müxtəlif naxıştikmə texnikalarından, çoxlu sayda ornamental motivlərdən və olduqca zəngin rəng birləşmələrindən istifadə olunurdu. Əgər biz diqqətlə baxsaq görürük ki, bütün bu müxtəlifliyi ilə yanaşı geyimin dekorunda müəyyən ümumilik də yer alır: tikməçi qadınlar müəyyən qaydalara və ənənələrə raiyyət edir və onlardan kənara heç zaman çıxmırdılar.

Öz işində tikməçi qızlar pambıq və ipək saplarından istifadə edirdilər. Bəzi hallarda kanva (üzərində naxışlar işləmək üçün dama-dama parça, tor) tətbiq olunurdu, digərlərində isə tikmələr liflərin sayı üzrə aparılırdı ki, onlar evdə toxunmuş qalın kətanda çox yaxşı görünür, alınmış parçalarda isə sadəcə olaraq “gözə yarı”.

Sadə xaç üsulu ilə yanyaxa köynək (kosovorotka) adlandırılan kişi köynəklərin elementləri tikilirdi.

Kişi yanyaxa dik yaxalıqsız köynəklər, sarafanlar, gözəl qolçaqlar bol-bol xüsusi tikişlə bəzədilirdi.

Qadın köynəklərində yaxalığın kənarı və qolların aşağı hissəsi tez-tez hallarda “qıfıl” tikiş növü ilə tikilirdi, çağdaş dövrümüzdə ona həmçinin “sarılıyıcı” adi ilə tanınırlar.

Kostyumlar və məhrabalar üzərində yaradılmış tikmə naxışların izahı zamanı naxıştikmə texnikasını, geyim üzərində onun yerləşmə yerlərini, rəsmi, materialı, eləcə də sapların qəng qammasını, onun kostyumun parçası ilə nisbətini düzgün təyim etmək olduqca vacibdir.

Uşaq geyimlərində yaradılan qoruyucu tikmə naxışlar böyüklərin paltarında hazırlanan qoruyucu tikmə naxışlardan fərqlənirdi. Birincisi, qoruyucu tikmə naxışların rəngi uşaqların geyimində həmişə qırmızı olurdu, böyüklərin paltarında isə rənglər fərqli ola bilirdi. Qadınlar tikdikləri naxışlarda qırmızı rəngdən başqa tez-tez həmçinin ana-torpağın rəngi olan qaradan da geniş istifadə edirdi və bununla öz bətnini sonsuzluqdan qorumağa çalışırdılar. Kişilərin qorunması üçün daha çox göy yaxud yaşıl rənglər lazım gəlirdi – gör rəng təbii hadisələr nəticəsində baş verə biləcək ölümdən, yaşıl rəng isə yaralardan qoruyurdu. Uşaqların geyimində yer alan tikmələrdə belə rənglər yox idi. Hesab edilirdi ki, uşaqlar öz nəslinin himayəsi və müdafiəsi altında olurlar.

Balaca yaxud yetkin qızların köynəklərində tikmə naxışlar adətən ətəklər, qollar və boyunbağı istiqaməti üzrə gedirdi, ərdə olan qadınlarda isə - sinədə, yaxalıqda, ətəkdə olan tikmə naxışlar isə daha geniş idi – burada həmçinin yeni nəsil, ərin nəslə əks etdirilirdi.

Balaca qızlar üçün əsas qoruyucu rəmslər bunlar idi: taleyin himayəçi ilahənin rəmzi, nəslin rəmzi, tata ornamentləri, həmin qız uşağının doğum gününün himayədarının rəmzi, torpağın rəmzlərin (onların hamısı yenə də qadınların torpaq rəmzlərindən fərqlənirdi – onlarda torpaq əsasən ya şumlanmış, yaxud da əkilmiş kimi təqdim edilirdi) və qadın sənətlərin rəmzi.

On iki yaşa qədər oğlanlar da (qızlar kimi) toqqasız köynəklər geyinirdi. Oğlan uşaqlarını qoruyan əsas rəmslər aşağıdakılar hesab olunurdu: odun rəmzləri, günəş rəmzləri, totem heyvanların rəmzləri, təbii, həmçinin doğum gününün himayəçi-nəslin və himayəçi-ruhun rəmzləri, zıncırovlar və dəflər, eləcə də kişi peşələrin rəmzləri.

Həddi-buluğa qədər oğlan və qızlar həmçinin ümumi qoruyucu rəmzləri taxa bilirdilər, on iki yaşda qoruyucu rəmzlər dəyişdirilirdi, cinsi mənsubiyyətə daha uyğun edilirdi. Toqqa peyda olurdu və, aydındır ki, qoruyucu rəmzlər daha az olmağa başlayırdı, çünki uşaqların özlərinin gücü artırdı. Tikmə naxışlarda artıq tanrıların təsvirləri meydana gəlmişdir, onların təyinatı qorumaq deyil, daha çox himayə etmək üçün nəzərdə tutulurdu, gənc qızlarda – məhsuldarlıq rəmzləri, gənc oğlanlarda – hərbi rəmzlər.

Ev parçalarının ornamentasiyasının əsas üsulları naxışlı toxunma və naxıştikmə idi. Zolaqlı və dama-dama naxışlar forma və kolorit müxtəlifliyi ilə diqqət çəkirdi. Xalq naxış toxuma texnikası, eləcə də sapların sayına görə naxış tikmə düzxətli, həndəsi konutrların mövcudluğunu, naxışda girdə cizgilərin olmamasını şərtləndirmişdir. Ornamentin daha geniş yayılmış elementləri: romblar, qıyqac xaçlar, səkkizguşəli ulduzlar, rozetkalar (qadın paltarlarına, ayaqqabılarına və s. tikilən gülşəkilli bəzəklər), kiçik küknar ağacların və kolların təsvirləri, qadınların, quşların, atların, maralların üslublaşdırılmış fiqurları).

Toxuma naxışlar. Rənglərin qamması olduqca zəngin və müxtəlifdir: ağ, qırmızı, göy, qara, qəhvəyi, sarı, yaşıl rənglər. Çoxrənglilik, daha çox, ağ, qırmızı və göy (yaxud qara) rənglərin əsasında öz həllini tapırdı.

Qoruyucu rənglər konkret olaraq insanın yeddi çakrasından birinin müdafiəsi ilə bağlıdır. Qırmızı - ən aşağı, büzdüm ətrafında yerləşən və sidik-tənasül sisteminə, düz bağırsağa, dayaq-hərəkətverici aparata gözə cavabdeh olan çakra üçün nəzərdə tutulurdu. Narıncı – ikinci çakra üçün nəzərdə tutulurdu, həmin çakra göbəkdən bir neçə barmaq aşağıda yerləşir və cinsi enerjiyə, eləcə də böyrəklərə görə cavabdehlik daşıyırdı. Sarı rəng üçüncü çakra üçün nəzərdə tutulurdu (günəş kələfi sahəsi) – həyat enerjisinin mərkəzi, həmçinin qarın boşluğunun bütün orqanlarına görə cavabdeh idi. Yaşıl – dördüncü, ürək çakra üçün. Bu çakra təkcə ürəyin deyil, həmçinin ağ ciyər, onurğa, qolların fəaliyyətinə nəzarət edir, bizim emosiyalarımıza görə cavabdehdir. Mavi – beşinci çakra üçün nəzərdə tutulurdu. Həmin çakra tənəffüz və eşitmə

orqanlarına, boğaz və dəriyə, eləcə də insanın yaradıcı potensialına görə cavabdeh idi. Göy rəng – bizim intellektual bacarıqlarımıza görə altıncı (“üçüncü göz” zona) çakrası üçün. Bənövşəyi rəng üçüncü çakra üçün nəzərdə tutulurdu. Həmin çakra əmgəkdə yerləşirdi və insanı Ali qüvvələrlə, Tanrı ilə əlaqələndirirdi.

Dünya haqqında öz anlayışlarını və təsəvvürlərini insan şərti işarələrlə ifadə edirdi: düz üfüqi xətt torpağa göstərirdi, dalğayabənzər üfüqi xətt – suyu, şaquli ət yağışa çevrilirdi; od, güməş isə xaç vasitəsilə təsvir olunurdu. Məhz bu elementlərdən və onların uyğunluqlarından naxış qurulurdu.

Rus xalqı kifayət qədər böyük sayda nişan-rəmzlər, qoruyucu rəmzlər yaradıb və qoruyub saxlamışdır. *Значительная часть из них получила свое дальнейшее развитие.* Onların xeyli hissəsi öz sonrakı inkişafını əldə etmişdir.

Ən dayanıqlı, geniş yayılmış və hər yerdə istifadə olunan nişan olduqca işıqlı günəşin rəmzi idi – Rusiyanın bir çox yerlərində dairə hesab olunduğu həndəsi romb. Rombun tərəfləri üzrə buraxılan qarmaqcıqlar və çubuqlar şərti olaraq günəş şüaları kimi dərk olunurdu.

Yayılmalarına görə naxışın ikinci elementi xaç hesab oluna bilər. Xaçla naxış tikmə texnikası təkcə qədim zamanlardan qorunub saxlanılmamışdır, həmçinin bu günün özündə də müvəffəqiyyətlə tətbiq edilir. Bəziləri xaçı sırf xaçpərəstlərin dini kultuna aid edir, ancaq bu qismən cəhalət səbəbindən, qismən də onun meydana gəlməsi tarixinə bələd olmadığı səbəbindən baş verir. Məsələn burasındadır ki, xaç motivinin İsa Peyğəmbərin çarmıxa çəkilməsinin xaçpərəst embleması ilə ümumi heç bir bağlılıq yoxdur. Bu nişan xaçpərəstlikdən öncəki avropalı, eləcə də şərqli simvollarına aiddir.

Bütpərəst xalqlarda xaç vasitəsilə əlləri tərəf səmtlərinə uzadılmış insan fiquru təsvir oluurlar, xaçın özünün nişanəsi isə səcdəgah arasında olan insanın, özü də kişinin rəmzi idi. Bütpərəst slavyanlar ölmüş knyazları və kahinləri iri tökmə kurqanlarında yandırır dılar. Dəfn mərasiminin özü və kurqan-qəbr isə rəmzi olaraq xaç vasitəsilə işarələnirdi, lakin həmin insanı simvolizə edən xaç adı deyil, “yanan”

xaç idi. Bu, oxşar xaç idi, lakin onun bütün tərəflərində xətti ayrılmalar var idi. “Yanan xaç” həm vəfat etmiş insanı, həm də qəbr bildirirdi. Qoşalanmış xaç, onu hal-hazırda tikməçi qadınlar “bolqar” xaçı adlandırırlar, ailəni, daha dəqiq desək ər və arvadı bildirirdi.

İki çarpaz xətlə bölünən və ortada nöqtə olan kvadrat əkinçi tərəfindən toxumlarla əkilmiş tarlanı göstərir.

Xoşbəxt yeddi rəqəmi və yeddi gündən ibarət həftə yüddiguşəli ulduzla təsvir olunurdu. Səkkizguşəli ulduz böyük ailəni simvolizə edirdi.

Ortada kiçik xaç olan dairə Yarilla tanrısının insanla qırılmaz, qapalı və sarsılmaz ittifaqını simvolizə edirdi, biri daha iri, digəri isə daha kiçik olan çevrələrdən ibarət ikili dairə göstərirdi ki, xeyirxahlıq heç də hər zaman yüz faiz xayirxahlıq olaraq qalmır, burada həmişə kiçik də olsa pisliyin bir hissəciyi yer alır – böyük dairənin mərkəzində kiçik dairə. İnanırdılar ki, yer üzündə xeyirxahlıq pislikdən daha çoxdur və bu inam insanın şüurundə böyük dairə - solyar işarəsi ilə təsbit olunurdu. Nöqtə formasında olan işarələr isə toxumu, boş rum rəqəmi şəklində isə bitkiləri simvolizə edirdi.

Ağac (daha çox küknar ağacı) – bütün dünyada qarşılıqlı bağlılıq rəmzidir, uzun sürən həyat simvoludur.

Spiral – müdriklik rəmzidir; əgər rəng qamması göy-bənövşəyidirsə, o zaman gizli saxlanırlan biliklərin rəmzi kimi başa düşülməlidir. Dəb qüvvələrə qarşı istifadə edilən olduqca güclü nişan o halda təirli olur ki, nə zaman onun rəngləri arasında qırmızı, ağ yaxud qara rəng istifadə olunur.

Üçbucaq – insan rəmzidir; əgər təpə tərəfindən kiçik nöqtələr yaxud dairələrlə müşayiət olunursa bu, onun gücünü xüsusilə artırır. İnsan ünsiyyətinin rəmzidir.

Dalğayabənzər xətt – Suyun nişanıdır. Yağış şaquli xətlərlə, çaylar və yeraltı sular – üfüqi xətlərlə, səma dərinliyi də şaquli xətlərlə təsvir edilirdi.

Xaç vasitəsilə dörd hissəyə bölünmüş kvadrat (yaxud romb) – şumlanmış tarladır. Əgər daxildə nöqtələr varsa – bu, əkilmiş tarladır. Bu, həmçinin Yer və məhsuldarlıq nişanlarıdır.

Çiçək – gözəllik və paklıq rəmzidir, qırmızı çiçək – dünyəvi sevginin rəmzidir.

Ornament kompozisiyasının mərkəzində əlləri yuxarı qaldırılmış qadın fiquruna rast gəlinir, onun hər iki tərəfində quşlar yaxud iki atı görmək mümkündür ki, onların belində atlılar da təsvir olunur. B.A.Rıbakovun mülahizələrinə görə, bu, Makoşun (Mokoşun, Makoşun, Makeşin) – şərq slavyanların başlıca ilahələrindən birinin, ildirimsaçan Perunun arvadının fiqurudur. Onun adı iki hissədən ibarətdir: “ma” – ana və “koş” – səbət. Bu, yaxşı silahın anasıdır, bu, məhsuldarlıq ilahəsi deyil, təsərrüfat ilinin yekunlarının ilahəsidir, nemətlərin gətirənidir, bir də o, tale ilahəsidir, onun atributu – bolluqdur mənbəyidir. Makoşa taleyin mücərrəd anlayışını bolluğun konkret məfhumu ilə əlaqələndirirdi, ev təsərrüfatına himayəçilik edirdi. Qoyunları qırxır, ayırməklə məşğul olur, fərsizləri cəzalandırırdı. O, nigaha və ailə səadətinə himayə edirdi.

B.A.Rıbakovun “Qədim slavyanların bütperəstliyi” kitabında iki maralla birgə təsvir olunan qadın fiqurası kompozisiyası da təhlil olunur. Alim hesab edir ki, bu, məhsuldarlığın doğucu-ilahələrinin eyniləşdirilməsidir. Slavyan mofologiyasının lüğətində oxuyuruq: “Çox qədim zamanlarda onlar Dünyanın Səmavi Sahibləri idi və insanların qarşısına iki nəhəng bürc şəklində gəlirdilər: Böyük Dişi Ayı (qədim rus adı Sığın) və Kiçik Dişi Ayı. Onları məhz beləcə də təsvir edirdilər: qadın-dişi sığın şəklində.”

Alimin qənaətinə görə, bir qədər sonra Doğucular şəxsləndirilmişdir – öz şəxsi adları əldə etmişdir: Makoş, Zalım Arvad, Didiliya və sair.

“İşıq” ideyası (orta əsr anlamında - Kainat ideyası) həm səmaya, “ağ işığa” ünvanlanmış və tikmə naxışlarda ifadə olunmuş jestlərlə, həmçinin mərkəzi qadın fiqurunu əhatələyən çoxlu sayda solyar nişanlarla əks etdirilmişdir. İlahənin təsviri günəş nişanı ilə göstərilmişdir, onun başının əvəzində ulduzlarla zəngin şüalı romb

yer alır. İkibaşlı atlar və quşlar B.A.Rıbakov və bir çox digər tədqiqatçılar tərəfindən “ladya” adlandırılmışdır, onlar günəşin daha gec əmələ gəlmiş təsvirləridir: gündüz günəş cəng arabasını səm üzrə atlar, gecə isə - ördklər, qazlar yaxud sonalar aparır.

Beləliklə, rus tikmələrin naxışları əkinçi xalqın qayğıları ilə sıx bağlıdır və özündə dərin mənəvi məzmun daşıyır. Gənc qızlar onları, bir qayda olaraq, tarla işlərinin başlanılmasına qədər bəsləyirdi, sanki səmadan məhsuldar il xahiş edirdilər və ornamentin dili ilə deyirdilər ki, qoy həmişə belə olsun.

Bölmə III. Müasir geyim obrazlarının yaradılmasında xalq motivləri

3.1. Rus kostyumun modelləşmənin inkişafında əsas mərhələlər

Xalq kostyumu, onun konstruksiyası, dekoru, rəng birləşmələri XX əsrin modelləşdirilməsində geniş istifadə olunurdu. Bəs xalq kostyumun geyimin modelləşdirilməsi ilə əlaqə necə həyata keçirilirdi, o, özünü hansı formalarda büruzə verirdi, rəssamlar necə işləyirdi? Müasir kostyumun nümunələri, misal üçün, keramika olduğu kimi, muzeylədə saxlanılır. Əvvəlki zamanların modelləşdirilməsi haqqında məlumatları yalnız müxtəlif dəbli jurnalların səhifələrində tapmaq mümkündür.

1930-cu illər milli mədəniyyətlərin çiçəklənməsi dövrü idi, xalq tətbiqi incəsənətinə inkişaf edən marağın zəamanı idi. Modelləşdirici laboratoriyaların əvəzinə dəbin başına Moskva Modellər evi gətirilir və həmin qurum ən yaxşı rəssam-modelyerləri birləşdirməyə nail olur. Bu illərdə kostyum üzərində yaradıcı işin həyata keçirilməsi ilə bağlı araşdırma işlərinə də start verilir. Belə bir fakt əhəmiyyətli dərəcədə hamar rənglənmiş parçalardan geyim əşyalarının hazırlanması zərurəti ilə şərtləndirilir. Onların yeknəsəq səthini tikmə naxışları, bəzək parçalarla işləmək, daha yaraşığıl etmək lazım gəlirdi. O zaman düz biçimli, iri kəsik yerləri olan və qolsuz, qalın kətan parça materialından tikilmiş paltarlar kifayət qədər geniş yayılmışdır. Bu fasonda olan donlar tikmə naxışları ilə bəzədilir və, ümumiyyətlə, xalq kostyumunun əsaslarının tətbiq edilməsi baxımından böyük genişlik təqdim edirdi.

Xalq incəsənəti bazasında modelləşdirilmənin aparılması qərbdə də məlumdur. Əcnəbi modelləşmə SSRİ xalqlarının geyim motivlərindən istifadə edirdi. Xalq ənənələrinin lazımi qədər qiymətləndirilməməsi bir sıra paradokslara gətirib çıxarırdı: Sovet ittifaqına dəbli yeniliklər qismində xalq geyimləri formaları qayıdırdı.

Haqqına danışdığımız illərin biçimi və formasının prototipi düzbiçimli geyimdən – köynək və şupandan (enli kaftan şəklində qədim rus kəndli paltarından)

ibarət idi. Əksər hallarda tikmə naxışların yerləşdirilməsi biçimlə razılaşıdırılaraq xalq kostyumunu xatırladırdı. Yubkaların düz siluetinin əvəzinə aşağıya doğru bir qədər genişlənən siluet gəlirdi. Yubkaların uzunluğu artırdı – onlar topuğa qədər enir. Forma konstruktiv xətlərlə zənginləşdirilir, fasonlarda isə həndəsi rəsm hökmranlıq edir. Baş örtükləri həcmələri lakonikliyi ilə diqqət çəkir və başda kip oturan şlemlərə, kaskalara bənzəyirdi. Rəssamlar rəngli incə köbələrin tikişlərinə calaqlar tətbiq edirlər və buun sayəsində rəng və konstruktiv effektdə nail ola bilirlər. Qollarda və boğazlıqda büzmələr tətbiq olunur. Onlar da həmçinin alq kostyumlarından iqtibas edilirdi.

Xalq kostyumunun müasir kostyumla əlaqəsi həmçinin qadın üst geyiminin modelləşdirilməsində də özünü büruzə verir. Məsələn, o dövrün dəbində “qazağı” adlanan forma öz təsdiqini tapmışdır. Qazağı – enli kaftan şəklində qədim rus kəndli paltarıdır, mahuddan hazırlanır, uzun qolları var, üst tərəfdən fiqurada kip oturur və aşağıya doğru genişlənir.

Modelləşdirici təşkilatların fəaliyyəti Böyük Vətən müharibəsi illərində dayandırılmışdır. Moskva Model Evi öz fəaliyyətinə yalnız 1944-cü ildə yenidən başlamışdır.

İkinci dünya müharibəsi qadının zahiri görkəminə, onun kostyumuna özünün müəyyən əlamətini qoymuşdur. Qadın gözəlliyinin obrazı artıq donmuş qeyri-adili üzərində qurulmurdu. İdeal qismində artıq müharibənin bütün çətinliklərini kişilərlə mərabər dəf edə bilmiş zəhmətkeş qadın, əsgər qadın çıxış edirdi. Bu haqda onun kostyumu da danışdı: mundirdə olduğu kimi genişləndirilmiş, sərt çiyinlər, enni kəmər fiqurada kip oturan və şineli xatırladan paltar yaxud paltonu sıx əhatələyirdi.

XX əsrin 50-ci illərin əvvəlində alq motivləri əsasında geyimin modelləşdirilməsində çevriliş baş verməkdə idi. Mənbəyə dair yeni yanaşmaların sərgilənməsi bunda öz ifadəsini tapırdı ki, xalq kostyumun dekorativ quruluşundan əlavə rəssam-modelyerlərin diqqət dairəsinə həmçinin məqsədüeyğunluq, təyinatdan

asılı olaraq əşyaların dekorativ yüklənməsi, kostyumun quruluşunun və tərtibatının yaş şərtlənməsi və bu kimi digər daxili qanunauyğunluqlar daxil olmağa başlamışdır.

Manjetli qollara malik bluzalar geniş yayılmışdır, onlar bel xətti üzərində toqqa ilə sıxılırdı və qısa yubka ilə geyinilirdi. Alçaq dabanlı sapoqlarla, beretlərlə, planşet-əl çantaları ilə birgə bu cür kostyum hərbi geyimi çox xatırladırdı.

Kostyum üzrə rəssamların yaradıcılığında ö dövrdə xalq üst geyiminin biçimi, forması və silueti də həmçinin öz əksini tapmışdır.

Bir çox modellərin biçimi və formasında şuşpanın biçimi və forması ilə mütəlif növ analogiyalar görmək mümkündür. Onlara ötən əsrin 50-ci illərin geyim modellərində rast gəlinir. Ötən əsrin 50-ci illərində modelləşdirmə üzrə keçirilən müsabiqələrdə irəli sürülən tələblər sırasında ön plana cəmiyyətin funksional rolu, onun utilitar keyfiyyətləri, məqsəduyğunluğu irəli sürülür. Bununla əlaqədar olaraq, geyim modellərinin layihələndirilməsi işində əsas mühüm məqam istifadə olunan parçaların xassələrin, onların plastik və dekorativ imkanları olmağa başlayır. Naxış tikmə və işlənmə - ikinci plana keçir. Tikmə naxışlar daha çox yaxalıqın kənarında yaxud boğazlıq ətrafında yerləşir, qolları, əyəti bitirir. Xalq ənənələrin müasir cəmiyyətdə meydana gəlməsinin formaları dəyişiklikləyə uğrayır. Onlar daha müxtəlif olmağa başladı və təkcə kostyumu deyil, həm də parçanı, ayyaqaçıları, bəzəkləri və ona olan əlavələri də əhatə edir.

Səthin yeni növü, rəng zolaqlarının ritmi ilə parçalar əmələ gəlişdir, onlar xalq geyiminin hazırlanması məqsədilə geniş surətdə istifadə olunan rəngbərəng iplikdən toxunmuş qaba parçaları xatırladırdı.

Kətan materialının sadə fakturası eyni ilə sadə olan tesmadan, toxuma yaxud hörülmə krujevalardan, tikmə naxışlardan ibarət işlənmələrlə qədim zamanlardan uzlaşırdı. Xalq kostyumu kətandan hazırlanmış parçaların yeni həllərinin motivlərini təlqin etmiş və orijinal işlənmələrin hazırlanması üçün təkan vermişdir. Həm hamar rənglənmədə, həm də çox rəngli boyanma ilə geyimlərin hazırlanması üçün nəzərdə tutulmuş kətan parça materialları istehsal olunmağa başladı.

Qədim rus memarlıq abidələrinin, evlərin tikintisində tətbiq edilən taxta oyma sənətinin öyrənməsi rəssamlara parçaların orijinal rəsmlərini yaratmağa, kostyumda yeni bədii xətti aşkar etməyə imkan yaratmışdır.

Bu mərhələnin səciyyəvi xüsusiyyəti bundan ibarətdir ki, xalq motivləri rəssamlar tərəfindən differensiasiya prinsipi üzrə istifadə olunur. Əvvəllər çalışdılar ki, xalq kostyumunda yer alan bütün elementləri müasir kostyuma gətirsinlər. Lakin bunun əvəzinə təkcə kəndli kostyumunun dekorativ həllini deyil, həm də onun mənasını, yəni təyinatını, eləcə də parçaların, biçimin dekorun əşyaların funksional rolundan asılılığını da dərinlən təhlil etməyə başladılar. Milli xüsusiyyət və orijinallıq artıq müasir və dəbli kostyuma qarşı qoyulmurdu. Hər hansı bir örnəyin, yəni, istər siluet, rəng qamması, naxıştımə texnikası yaxud biçimin elementi olsun, seçilməsi baş verir.

Xalq köynəyinin tunikşəkilli forması sonradan da öz həyat qabiliyyətini nümayiş etdirmişdir. XX əsrin 60-cı illərin əvvəlində o, modellərin bütöv bir seriyasının prototipi qismində çıxış etmişdir. Şəkildə təqdim olunan paltarların modelləri məhz belədir. Dekorun bölüşdürülməsi, onun xarakteri və miqdarı mütəlif ola bilər.

Müasir geyim formasının həll variantlarının nümunələri qismində rus qıyqac çivli sarafanın forması çıxış etmişdir. Rus sarafan formalarına, onların konstruktiv xüsusiyyətlərinə məxsus qamətlik və lakoniklik geyimin modelləşdirilməsi prosesinin əsasını təşkil etmişdir. Sarafan forması təkcə dəbin yenilənməsi amili olmamışdır, həm də kostyumda yeni siluet formalarına keçidinin mühüm bir nöqtəsinə çevrilmişdir. Məsələn, kop oturan lifdən və olduqca geniş, bel xətti nəzərə çarpdırılan yubkadan ibarət olan siluet geniş yayılmış və dəbin dilində “trapesiya” adlandırılmışdır. O, qədim sarafana çox bənzəyir, seyrçi baimından yuxarıda dar, aşağıya doğru isə tədricən genişləndirdi. Belə bir formanın yayılması “stil a lya rüss” – rus üslubu kimi təsadüfən adlandırılmamışdır.

Trapesiyaları həm rusların üst geyiminin siluetində də görmək mümkündür: boyarların kürkləri və uzunətəkli kaftanları, Rusiyanın şimal quberniyalarında yaşayan varli kəndlilərin kürkləri.

Canlıq donunun motivi dəfələrlə dəbdə müəyyən dəyişikliklərə uğrırdı. Lakin əldə olunan formaların mürəkkəbliyi səbəbindən o, geniş yayılmamışdır. Təmtəraqlı və yaraşlıq geyimdən əmələ gəlmiş həmin bu motiv öz tətbiqini, əsasən bayram tədbirləri üçün hazırlanan geyimdə tapır.

Tematika üzrə xalq motivlərinin istifadəsi qeyri-bərabərdir. Bəzi süjetlər bu və ya digər zaman kəsiyində modelləşdirmədə nəzərə çarpacaq dərəcədə üstünlük təşkil edir, digərləri isə əhəmiyyətsiz miqdarda tətbiq olunur. Hər hansı bir motivin geniş yayılaraq sevilməyə başladığı, eləcə də müasir modelləşmədə daha çox əks olunmaq imkanını əldə etdiyi zaman, başqa bir motivin transformasiyası yalnız başlamaq ərəfəsindədir. Bəzi hallarda sonuncu bu motiv dünyada öz əksini tapır və aparıcı olur.

3.2. Geyimin funksionallığı və xalq ənənələri

Müasir geyim nümunələrinin yaradılmasında xalq motivlərinin istifadə olunması həmin paltarın təyinatından da həmçinin asılıdır. Modelyerlərin yaradıcılıq fəaliyyətinin və, beləliklə, xalq motivləri bazasında yaradıcılığı bir sıra obyektiv amillərdən asılıdır. Onlardan biri geyimin bədii həllini onun utilitar funksiyasından asılı bir hala qoyulması zəruriliyindən ibarətdir. Gündəlik və bayram paltarına bölünən xalq geyimindən fərqli olaraq, müasir geyimdə utilitar funksiya konkret surətdə variantların daha böyük miqdarında özünü büruzə verir. Bununla əlaqədar, geyimin obrazlı həlli hər bir belə variantda insanın mövcud olduğu mühitə uyğun gələn cəhətlərə malik olmalıdır. Odur ki, müxtəlif növ geyim əşyalarının layihələndirilməsi işində xalq motivlərinin istifadəsi də müxtəlif yollar və üsullarla baş verməlidir.

Xidməti geyim. Xidməti geyim aşağıdakı formalara malikdir: bluza ilə yubkalar, bluza ilə sarafanlar, don-kostyumlar və sair. Bir qayda olaraq, həmin geyim sadə konstruktiv formalara malikdir, fiqurada sərbəst və bədənə yüngülcə yatır (gəlir).

Bu cür geyim işdə rahatlığı təmin etməlidir. Burada tikmə naxışlar kimi işlənmələr yolverilməzdir. Xidməti geyimlərin modellərinin böyük əksəriyyəti tələblərlə şərtləndirilən ideyalar üzərində layihələndirilir. Səmərəli formalar daha çox klassikdir və belə təsəvvür yaranır ki, onlar xalq motivlərinin tətbiq edilməsinə ehtiyac duymur. Lakin kiçik dozada da olsa belə, həmin motivlər hər halda geyimin bu növünün modelləşdirilməsi çərçivəsində müəyyən əks-sədaya malikdir. Şübhəsiz, xalq kostyumunun və onun ənənələrinin burada tətbiqi diapazonu olduqca məhduddur: bu, sadəcə olaraq, xalq kostyumunun biçiminin elementləridir, formanın ümumi xarakteridir. Bu cür elementlər geyimin xidməti xarakterini pozmur və rəsmi kostyuma müəyyən istilik gətirmiş olur.

Ev geyimi. Ev geyimlərinin təyinatı – insan üçün məşğuliyyət və istirahət məqsədilə müvafiq şəraitin yaradılmasıdır. Ev geyimi forma və biçimə görə rahat olmalı, pəzəndə dekorativliyin və gözəlliyin elementlərini birləşdirməlidir. Ev

geyiminin həlli formasına, rənginə və istifadə edilən parçalara görə daha cəsarətli və mütəlif olmalıdır. Çoxlu sayda forma və materialların, müxtəlif rəng və işlənmələrin istifadə etmək imkanları modelləşmə zamanı ev geyiminin xalq motivlərinə dair yüksək həssaslığı qəbul etməyə imkan yaradır. Məsələn, ev kostyumunda köynəklərin ənənəvi biçim elementləri, dekorun yerləşdirilməsi üsulları, ağ rəngin qırmızı ilə, qırmızı rəngin göylə və bu kimi digər rəng birləşmələri tətbiq olunur. Xalq motivləri üzrə basma rəsmlə parçalardan, eləcə də örpəklər, şallar kimi detallardan geniş surətdə istifadə olunur.

Üst geyim. Üst geyimə kostyumlar, plaşlar, paltolar, perelinlər aid edilir. Üst geyimin qış, mövsümlərarası və yay geyiminə bölünməsi həmin geyimin modelləşdirilməsi üçün tətbiq edilən motivlərə təsir göstərir. Ancaq üst geyim yay paltarından formaların daha ciddi olması və dekorun lakonikliyi ilə fərqlənir. Həllərin çəkisi, bir qayda olaraq, parlaq tikmə naxışlara, hədsiz dərəcədə dekorativliyə, rəngbərəngliyə yol vermir. Üst geyimin modelləşdirilməsində xalq motivlərinin əks etdirilməsi imkanları yüngül paltarın modelləşdirilməsi ilə müqayisədə bir ədəf fərqlidir. Burada biz təkçə çuxa, kaftan, bekeş (beli büzməli və dalı yarıq qalın palto), svita (slavyanların uzun üst paltarı) kimi xalq üst paltarının deyil, həm də köynəklərin biçim elementlərinin işlənməsini görə bilirik. Müasir modellər həmçinin rus kürklərin, çuxa və kaftanların biçiminin ancaq-ancaq gözə dəyən, eləcə də aşkar surətdə nəzərə çarpan əlamətlərinin də daşıyıcısıdır. Qadın üst geyiminin modelləşdirilməsində xalq motivlərinin əks etdirilməsi xidməti və ev geyiminin modelləşdirilməsi ilə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə daha böyük yer tutur.

İdman və istirahət üçün geyim. İdman kostyumunun həllinə dair tətbiq olunan tələbləri iki əsas məsələ ilə ifadə etmək mümkündür: parlaqlıq və rahatlıq. Həmin keyfiyyətlər xalq incəsənəti üçün də səciyyəvidir. Təsadüfi deyil ki, ənənəvi kostyumun cizgiləri idman kostyumunun müasir modelləşdirilməsində tətbiq olunur. İdman geyimi xalq rübalarının konstruksiyasında rast gəlinən xarakteri asılıqla qəbul edir. Müasir geyimin modelləşdirilməsində xalq kostyumunda məlum olan dekorun

bölüşdürülməsi üsullarından tez-tez istifadə olunur – sinədə, çiyinlərdə dürüst seçilən hissələr, qollarda, tikişlər boyunca zolaqlar və sair. Bu zaman müasir idman kostyumlarının kompozisiyası öz ritmi və rəng sahələrinin ənənəsi ilə xalq kostyumlarını xatırladır, yaxud xalq kostyumundan yalnız rəng harmoniyalarını iqtibas edir.

Gözəl və parlaq geyim. Gözəl və parlaq geyim qrupasına don-kostyumlar, ansambllar aiddir. Onların zahiri görünüşü, bir qayda olaraq, insana yaraşmaq vermək məqsədinə xidmət edir. Geyimin əsas funksiyası- estetiklik funksiyası da məhz bundan ibarətdir. Utilitar funksiya isə gözəl və parlaq geyimdə ikincidərəcəli rol oynayır. Tikmə naxışlar və müxtəlif işlənmələr neytral formalara malik, konstruktiv biçim nöqtəyi-nəzərdən sadə olan paltarlara gözəllik və yaraşlılıq gətirmək baxımından böyük imkanlar açır. Gözəl və parlaq geyimin xüsusiyyəti bundan ibarətdir ki, o, insanın fərdliliyini ifadə etməli və nəzərə çarpdırılmalıdır. Bu geyimin dərk edilməsinin özü tirajlanmanı qətiyyənlə istisna edir. Burada xalq kostyumu ilə paralellər aparmaq olar: gözəl və parlaq kostyumun heç bir nümunəsi digərini tam dəqiqliklə təkrarlamır, baxmayaraq ki, konstruktiv və dekorativ cəhətdən onlar eyni prinsiplər üzərində qurulub, burada nə detallarda, nə biçimdə, nə də ki işlənmələrdə təkrarçılığı müşahidə etmək mümkün deyil.

Xalq köynəklərinin yuxarı hissəsinin biçim elementləri – düz xətlər, qol yerləri, poliklər, qoltuqaltı (kişi üst köynəyi qoltuğunun altına salınan parça) daha yüksək dərəcədə tətbiq olunur. Gözəl və parlaq geyimin modelləşdirilməsində rus sarafanlarına məxsus tikmə naxışlar, forma, siluet və konstruksiyanın xüsusiyyətləri daha tez-tez tətbiq edilir. Rus sarafanlarının biçiminin aşağıdakı elementləri xüsusilə öz əksini tapmışdır: şaquli xətlər üzrə - orta xətlər, eləcə də mərkəzə nisbətən simmetrik yerləşdirilmiş xətlər üzrə hissələrlə ayrılma, müxtəlif konstruksiyalı yüksək koketka, bretellərin iştirakı ilə formanın qurulması. Həmçinin sarafanlarda tikmə naxışların yerləşdirilməsi üsullarından da istifadə olunmuşdur – misal üçün, tikmə naxışları mərkəzi tikiş boyunca, koketkanın xətləri üzrə, bretellərdə yerləşdirildilər.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Yekun olaraq qeyd etmək lazımdır ki, rus ənənəvi kostyum xalq mədəniyyətinin unikal hadisəsidir və rus məişətinin, adət və ənənələrinin xüsusiyyət təşkil edən kitabını, ensiklopediyasını təşkil edir. Rus xalqının yaşadığı nəhəng ərazisində geniş yayılmış ənənəvi kostyum (xüsusilə də qadın kostyumu) kifayət qədər müxtəlif idi. Etnoqraflar Rusiya ərazisində qadın geyiminin dörd kompleksini qeyd edirlər ki, onların arasında daha çox yayılmış sarafanla (şimal kostyumu) və ponyova ilə (cənubi kostyum) ibarət olan komplekslərdir.

Rus ənənəvi kostyumun xarakterik xüsusiyyəti həmçinin yaş, sosial amilindən asılı olaraq geyim variantının müxtəlifliyindən ibarətdir. Qədim kostyumu tikmə naxışlar olmadan təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. “Xalq tikmə naxışlarını – insanlar tərəfindən ixtira edilmiş və sehrlə mənaya malik bu ilk kod sistemini – yüz ildən bir qədər artıqdır ki, öyrənirlər. Çox şeylərin üstü artıq açılıb, ancaq, bununla yanaşı, hələ də üstü açılmamış “möcüzəli kəşfləri” sadə naxışlar özündə gizlətməkdə davam edir ki, burada artıq çoxdandır ki, mövcud olmayan nəsillərin həyatı və dünyagörüşü barədə siqnal-rəmzlər yer alır. Rus xalq geyimi kimi adi əşyalarda təsvirəgəlməz gözəllik dərin məna ilə məhz belə bir-birinə nüfuz etmişdir.” Xalq tərəfindən işlənib hazırlanmış bədii ornamental sistem heç bir halda sadə nişanlar məcmusu qismində xidmət etmir. Əksinə, konkret ornamental forma alınmışdır, daha dəqiq ifadə etsək, çoxlu sayda nəsilləri tərəfindən sehrlə ibadət nişanlarının gündəlik həyatda toplanmış praktiki istifadəsinin yazılmamış qaydalarının bir sistemi. Həmin qaydalar üzrə nişanlar ornamental milli incəsənətə çevrilirdi və əşya dünyasının, o cümlədən də xalq geyiminin utilitar funksiyası ilə üzvi surətdə bağlı olmuşdur. Qədim rus ornamentləri – rus xalqının canlı tarixinin bir hissəsidir, burada büt-pərəstlərdən başlamış bu günə qədər bütün yüzilliklərin xalq yaradıcısı, onun tarixi və uğurları ehtiva olunub. Qədim rus ornamentləri, heç şübhəsiz, onu ərsəyə gətirmiş qədim və güclü rus xalqının qüdrətinin, mənəvi həyatının zənginliyinin dərin ifadəsi və təcəssümüdür.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Агапова Л. К., Назаренко В. П. Русское художественное ткачество и современная одежда// Традиции и проблемы развития искусства современного ручного художественного ткачества. НИИХП. М., 1986.
2. Азербайджанский народный костюм. Сост. Расим Эфенди. Баку, 1963.
3. Андреева И. Мода сегодня и завтра// Художник, вещь, мода. М., Советский художник, 1988..
4. Андреева Р. П. Энциклопедия моды. СПб.: Литера, 1997.
5. Арутюнов С. А. Обычай, ритуал, традиция // СЭ. 1981. № 2.
6. Ефимова Л. В. Русский народный костюм. М.: Советская Россия, 1989
7. Калашникова Н. М. Традиции Русского Севера в дизайне женского костюма XIX в.// Славяно-русские древности. Вып. 2. Древняя Русь: новые исследования. СПб., 1995
8. Пармон Ф. М. Русский народный костюм как художественно-конструкторский источник творчества. М.: Легпромбытиздат, 1994
9. <https://ru.wikipedia.org>

ƏLAVƏLƏR

